«МИРГАЗИЗ УКМАСЫЙ. ӘСӘРЛӘР, МӘКАЛӘЛӘР, ИСТӘЛЕКЛӘР» (ТӨЗҮЧЕ З. РӘМИЕВ) КИТАБЫНА БӘЯЛӘМӘ

Татар әдәбиятында, узган гасырның 20–30 нчы еллар сәясәте нигезендә рәхимсез репрессия корбаннары булып, иҗатлары читтә кала килгән шәхесләребезнең исемнәрен кайтару, әсәрләрен дөньяга чыгару, иҗатларын өйрәнү эше бүгенге көнгә кадәр актуаль мәсьәләләрнең берсе булып кала килә. Туксанынчы елларда башланган үзгәрешләр нәтиҗәсендә, хаксызга гаепләнгән әдипләребезне өйрәнү эшендә күпмедер дәрәҗәдә алга китеш булса да, бу өлкәдә эшләүче галимнәр бик аз булу сәбәплеме, татар әдәбиятында өйрәнүчеләрен көтеп ятучы язучылар әле шактый. Шуларның берсе – Миргазиз Укмасый иде...

Ниһаять, безнең кулыбызга бу күренекле татар шагыйренең иҗат мирасын туплаган саллы китап килеп керде. Ул «Әсәрләр, мәкаләләр, истәлекләр» дип исемләнгән. Аны дөньяга чыгаручы – филология фәннәре докторы, профессор, тәҗрибәле әдәбиятчы-текстолог Зөфәр Рәмиев. Китап – шагыйрь М. Укмасыйның (1884–1948) иҗат мирасын тулаем колачлаган беренче җыентык. Кызганычка каршы, XX гасыр башында классик әдипләребез Г. Тукай, М. Гафури, С. Рәмиев Н. Думави һ.б. белән беррәттән иҗат иткән, татар поэзиясе яңарышы юлында сизелерлек роль уйнаган бу шагыйрьнең шигъри мирасы, хикәя һәм мәкаләләре, истәлек язмалары игътибардан читтә калып килде. Әлегә кадәр укучы шагыйрьнең аерым әсәрләре белән 1958 елда М. Гайнуллинның «Миргазиз Укмасый» исемле кереш сүзе белән дә әзерләнгән «Сайланма әсәрләре»е (51 шигыре, 2 истәлек), 1956 елда басылып чыккан «Татар поэзиясе антологиясе»(12 шигырь), 2004 елда дөнья күргән «Татар шигърияте: XX гасыр башы»(16 шигырь) аша гына таныша ала алды. Бу иҗатның татар әдәбияты тарихындагы урынын ачыклау юнәлешендә дә әлләни җитди эшләр күренми әлегә. Сигез томлы татар әдәбиятының соңгы елларда гына чыккан 4 нче томында да (2016) аның исеме берничә урында гына телгә алынган. Ә инде XX гасыр башы поэзиясен махсус тикшергән бүлектә М. Укмасый дигән шагыйрь язганнарга таянып бер генә фикер дә әйтелми.

Шагыйрьнең аеруча актив иҗат иткән вакыты революциягә кадәрге чорга, төгәлрәк әйтсәк, 1904–1913 елларга туры килә. «Алданма кызыл алмага» (1907; 1910), «Миргазиз Укмасый шигырьләре (1909), «Өмид йолдызым (1912) исемле шигъри җыентыклары да дөнья күргән. М. Укмасый заманында татар вакытлы матбугатында да актив язышкан. Мәсләкләре җәһәтеннән бер-берсеннән шактый гына аерылып торган татар газета-журналларыннан «Казан мөхбире», «Азат», «Бәянелхак», «Әлислах», «Әхбар», «Йолдыз», «Сүз», «Идел», «Яшен», «Сөембикә»ләрдә әсәрләре әледән-әле чыгып торган. Күбесе – шигъри әсәрләр. Аларда автор күбесенчә татар халкының яңа вазгыятьтә үз урынын табарга, мәгърифәтле булырга, милли йөзебезне югалтмаска, тарихтан гыйбрәт алып иҗтиһад итәргә чакыра. Ул прозаик буларак та

чыгыш ясаган. Аның «Зыя», «Ачлык берлә катнашкан хәсрәтләр, яки Зөһрә туташ» хикәяләре хәзерге укучы өчен дә кызыклы.

М. Укмасый совет чорында да иҗат эшеннән читләшмәгән. Әмма ул елларда хөкем сөргән сәясәт аны да урап узмаган. Батрак тоткан, революциягә кадәр жандармнарга революционерларны саткан, М. Солтангалиев белән дә бәйләнештә булган, башка имеш-мимешләргә таянып аны кулга алганнар һәм сигез елга концлагерьга ябарга дигән карар чыгарганнар (бераз вакыттан шартлы хөкем белән алмаштырылган). М. Укмасый 1948 елда картлар йортында вафат була.

Билгеле ки, язучының язма мирасы гарәп графикасында басылган материаллардан гыйбарәт (автографлы кулъязмалары сакланмаган диярлек). Димәк, кириллица белән генә эш йөрткән бүгенге укучы алар белән таныша алмый. Шуңа күрә дә язучыларыбызның иҗатларын барлаучы, ягъни төрле китапханәләрдә таралып яткан газета-журналлардан, архивлардан эзләп табып, әсәрләренең текстларын укучы аңларлык рәвешкә китереп, очраган гарәп-фарсы алынмаларының сүзлекләрен төзеп, укучыга тәкъдим итү зур җаваплылык сорый. Әйтергә кирәк, китапны төзүче З. Рәмиев бу эшкә бик җитди караган. Кыскасы, «Миргазиз Укмасый. Әсәрләр, мәкаләләр, истәлекләр» җыентыгы барлык текстологик таләпләргә туры китерелеп, фәнни басма буларак төзелгән.

Китап төзүченең «Мәгърифәтчел шигърият иясе, Тукайлар замандашы» исемле саллы гына кереш мәкаләсе белән ачыла. Анда З. Рәмиев М. Укмасый иҗатының өйрәнелү торышын яктырта, биографиясен, әсәрләренең тематикасын ачыклап, иҗатына кыскача бәя дә бирергә омтыла. Мәкалә авторы Дәүләт иминлеге комитеты архивларында эзләнүләр алып барып, тормыш юлына караган кайбер моментларны киңрәк ачу ягыннан күзәтүләре белән дә таныштыра.

Әсәрләр жанр ягыннан аерым бүлекләргә бүленеп, хронологик тәртиптә урнаштырылган: 1) шигъри әсәрләр (167 шигырь); 2) хикәяләр (3 хикәя); 3) мәкаләләр (6 мәкалә); 4) «Көйләр тарихы вә җырлар» (4 көйнең тарихы китерелә); 5) Истәлекләр (6 истәлек һәм 1 хат). Әлеге бүлектә М. Укмасыйның алты язмасы урнаштырылган. Аларда авторның К. Насыйри, Г. Тукай, С. Рәмиев, Ф. Әмирхан, М. Гафури белән очрашулары яктыртыла. Китапның ахырындагы «Искәрмәләр һәм аңлатмалар»да һәр текстның чыганагы, имзасы күрсәтелгән, басылу тарихына караган кыскача мәгълүмат китерелгән.

XX гасыр башы татар әдәбиятының күренекле вәкиле Миргазиз Укмасыйның иҗат мирасын туплаган әлеге китап татар дөньясында күптән көтелгән хезмәт иде. Киләчәктә язучының иҗатын нәзари яктан җентекләп өйрәнүче галимнәр дә табылыр, аның иҗаты татар әдәбияты тарихын чагылдырган фәнни хезмәтләрдә үзенә лаек урынны алыр дигән өметтә калабыз.

Галимҗанова Эльмера Мәхмүт кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият, сәнгать институтының текстология бүлеге әйдәп баручы фәнни хезмәткәре